

FELSEFE DÜNYASI

2005/2 Sayı: 42

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 12 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:
Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

FRANCIS HUTCHESON'DA AHLÂK DUYUSU KAVRAMI VE MOTİVASYON KURAMI

Ali Taşkın*

Giriş

Francis Hutcheson (1694–1746) Britanya Ahlâk felsefesi tarihinin önemli isimlerinden birisidir. Etik ve ekonomide David Hume (1711–1776), Adam Smith (1723–1790); “ahlâk duyusu” öğretisinde Immanuel Kant (1724–1804) gibi filozofları etkilemesine karşın, yeterince tanınmasını adı geçen filozofların çok büyük üne sahip olmalarının engellediği görüşü hâkimdir.¹ İskoçya'nın entelektüel yaşamının seçkin bir dönemini oluşturan süreç Hutcheson, Smith, Hume gibi aralarında öğretmen-öğrenci, hatta arkadaşlık ilişkileri bulunan isimlerin yer aldığı İskoç üniversitelerinin, tıp, kimya, biyoloji ve jeoloji gibi bilimlerde İngiliz üniversitelerini gölgede bıraktığı, çok etkili ilerlemelerin sağlanmaya başladığı bir zaman dilimidir.²

Hutcheson, İngiliz ahlâkçı filozof Shaftesbury (1671–1713)'nin görüşlerini sistemleştirmiş; dönemin önemli ahlâkçılarından Joseph Butler (1692–1752)'la paralel düşünceler geliştirmiş; ahlâkî güdüdeki bencillik teorisinin eleştirilmesi hususunda onu etkilemiştir.³ Hutcheson, hem İskoç aydınlanmasına üniversiteler bazında yeni bir ruh ve heyecan veren uyarıcı bir öğretmen, hem de liberal siyasal ve dinsel görüşlere sahip bir yenilikçidir.⁴ Bir diğer İskoç düşünür Dugald Stewart (1753–1828) Hutcheson'un entelektüel etkisine işaret ettiği bir yorumda, İskoçya'da, uzun bir uyuma döneminden sonra, metafiziksel felsefenin halkın dikkatine Hutcheson'un dersleri ile yeniden sunulduğunu belirtir.⁵

Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde, Hutcheson'un kuramına

* Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

¹ Bkz. Henning Jensen, *Motivation and Moral Sense in Francis Hutcheson's ethical Theory*, Netherlands 1971, s. 1; Thomas Mautner, *Francis Hutcheson on Human Nature, Reflections on Our Common Systems of Morality on the Social Nature of Man*, Great Britain 1993, için önsöz, s.3.

² W.L.Taylor, *Francis Hutcheson and David Hume As Predecessors of Adam Smith*, Durham, USA 1965, s. 5

³ Copleston, Butler'i anlatırken “...iyilikseverliğin ve yokluğunun, tek tek düşünüldüklerinde, hiçbir biçimde erdemin ve erdemsizliğin bütünü olmadıklarını belirtmek yerinde olabilir, derken adını zikretmiyorsa da büyük bir olasılıkla Hutcheson'u düşünmektedir, der. Bkz. Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi, İngiliz Görgüculüğü*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 1991, s. 254–255.

⁴ William Robert Scott, *Francis Hutcheson His Life, Teaching and Position in The History of Philosophy*, Cambridge, 1900, s. 12.

⁵ bkz. Taylor, *a.g.e.*, s.7.

işaret ederek, "ahlâk duygusu"nun mutluluğu sağlamada bir aracı olabileceğini kabul eder. "Başkasının mutluluğunu paylaşma ilkesini, Hutcheson'la birlikte, onun kabul ettiği ahlâk duygusuyla aynı türden saymak gerekir "ifadesiyle onu zikreder.⁶

Ülkemizde yeterince tanınmayan filozofun kısaca da olsa tanıtılmasına katkı sağlamak bu çalışmanın ele alınma nedenlerinden biri olmakla birlikte asıl amaç, ahlâk felsefesi tarihinde Hutcheson'un özgünlüğünü ortaya koyan *ahlâk duygusu* (moral sense) kavramı ve *ahlâkî güdülenme* (motivasyon) kuramını ilk olarak ele aldığı "*Reflections on The Common Systems of Morality*" (*Ahlâklılığın genel Sistemleri Üzerine düşünceler*) adlı küçük hacimli eserini dikkatlere sunmaktır. Bu çalışma, Hutcheson'un *A System of Moral Philosophy* adlı klasik eserinin ana temasını oluşturan, ahlâk felsefesinin temel argümanlarını ele aldığı önemli bir çalışmadır. Bu arada, onun ahlak felsefesinde ele aldığı görüşler arasındaki bütünlüğü sağlamak amacıyla gerektiğinde diğer eserlerine de başvurulacaktır kuşkusuz.

I. Hutcheson Etiğinin Çıkış Noktası

İnsan Doğasının Bilimi

Hutcheson, felsefesinin merkezine *insan doğası*'ni koymakla, hem antik çağlardan beri sürdürülen geleneğe uyararak, insanı tanımanın felsefenin temel sorunlarından biri olduğunu göstermiş, hem de on sekizinci yüzyıla da hâkim olan teolojik ahlak temellendirmelerine karşı çıkmasıyla aydınlanma felsefesinin öncülerinden birisi olduğu düşüncesini pekiştirmiştir.⁷ İnsan üzerine akıl yürütmelerin, aydınlanma felsefesinin başlangıcında *insan doğasının bilimi* başlığı altında bütün yönleri ile ele alınan bir disiplin haline dönüştüğünü söylemek mümkündür. Nitekim Britanya'da, özellikle Thomas Hobbes (1588–1679)'la başlayıp, John Locke (1632–1704), Hutcheson ve Hume'la devam eden, felsefenin başına insan doğasını yerleştirme düşüncesi, insanın biyo-psişik yapısını ilgilendiren yönlerini de felsefi bir bakış açısı ile mercek altına almayı gerektiriyordu. Hobbes önemli eserlerinden birisi olarak kabul edilen *Leviathan*'ın girişinde insanı tanımanın önemine işaret ederken şunları yazıyordu: "...*Kendini tanı!* Bu söz, şimdi kullanıldığı gibi, iktidardaki insanların aşağıdakilere yönelik barbarca tavırlarını onaylamak için veya düşük sınıftan insanları kendilerinden daha iyi olanlara karşı terbiyesizce davranmaya teşvik etmek için, bir insanın düşünce ve duygularının bir başka insanın düşünceleri ve duygularına benzerliği nedeniyle, her kim kendine bakar ve *düşündüğü, sandığı, akıl yürüttüğü, unduğu, korktuğu*, vs. zaman ne yaptığını ve hangi nedenlerle yaptığını düşünürse, o insanın, işte böylelikle, benzer durumlarda diğer insanların düşüncelerini anlayabileceği ve bilebileceğini bize öğretmek için söylenmişti. Arzu, korku, umut gibi bütün insanlarda aynı olan duyguların benzerliğinden söz ediyorum."⁸ *Human Nature or The Fundamental elements of Policy* (

⁶ Bkz. Immanuel Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* çev. İoanna Kuçuradi, Ankara, 1995, s. 60

⁷ J. K. Cameron'dan aktaran Mautner, bkz Hutcheson, *a.g.e.* içerisinde, s. 33.

⁸ Thomas Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçim ve Kudreti*, çev. Semih Lim, İstanbul 2004, s. 18.

İnsan Doğası ya da Politikanın Temel İlkeleri) başlıklı müstakil bir çalışma da yapmış olan Hobbes buradan insan doğasının tanınmasının biricik önemli konu olduğu sonucuna varıyordu, doğal olarak. Ama Hobbes'in ünlü "İnsan insanın kurdudur" (homo homini lupus) sözü, onun genel olarak insanda rekabet, güvensizlik üçüncü olarak da şan ve şeref duygusu gibi temel kavga nedenleri bulunması nedeniyle söylenmiş bir söz oluyordu.⁹ Hobbes, hırs ve mücadele ile kazanma, kıskanma gibi ahlâken kötü kabul edilen hasletlere eğilimin insanda hâkim unsur olduğunu, tarihin ve gözlemlerin bize bunu gösterdiğini, bu nedenle insanın bu vahşi doğasına dur diyecek bir gücün gerekliliğine temel yapıyordu. Bir başka ünlü düşünür Hume ise, insan doğasının bütün zorluklarına karşın öncelikle ele alınması gereken bir konu olduğunu belirtiyor, daha açık bir ifade ile insan doğasını bilimlerin başkenti olarak değerlendiriyordu.¹⁰ Hutcheson'dan etkilenen Hume biraz daha ileri giderek, bu bilim kurulmadan hiçbir bilimin argümanlarının sağlam temellere oturamayacağını iddia ediyordu. Nitekim o, *A Treatise on Human Nature (İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme)* adlı eserine alt başlık olarak "Deneysel akıl yürütme yönteminin moral konulara uygulanmasına bir girişim" ifadesini koyarken birincil amacının insan doğasını söz konusu pozitif yöntemle açıklama denemesini hedeflediğini belirtiyordu. İnsan doğasına yönelmenin doğal sonucu, gerek bilgi kuramında, gerekse ahlâkta metafiziksel akıl yürütmelere dayalı bir sistem ortaya koymak olmuştur. Ortada insan doğası gibi çözülmesi güç bir konu olduğu gerçeğini kabul etmek gerekiyordu.

Hutcheson'un hem ahlâk felsefesine, hem de kurgusal felsefe anlayışına etki eden bir diğer düşünür de Locke olmuştur. Esasen Britanya görgücülüğünden ayrı düşüncülemede de Locke'un programını aynen takip ettiğini belirten, onun motivasyon teorisinin incelenmesi gibi önemli bir çalışmaya imza atan Henning Jensen, erdemli davranışların Locke'un "reflection" (içgözlemsel) sözcüğünü kullanımına, *tutku (passion)* ve *duygulanımlar (affection)* diyerek ona paralel argümanlar geliştirdiğini söylerken, Hutcheson'un zihninin Locke'un iki konuda etkisinden kurtulamadığını belirttiğini görüyoruz. Ancak Jensen, Hutcheson'un felsefesinde, Locke'un felsefesinde bulunmayan birçok özellik bulunduğunu da belirtmeden geçemez.¹¹

Jensen, Hutcheson'un motivasyon kuramının kaynakları ve karakteristik özellikleri ile ilgili değerlendirmelerini yaparken, onun motivasyon kuramının ahlâk felsefesi için en değerli katkısı olduğunu teslim etmekle birlikte, yenilik olması bakımından özgünlüğünü öne sürmenin isabetsizliğine değinir. Çünkü o, insanın sosyal tabiatını tanımlarken hayırseverliğin (benevolence) bencilliğe dayandırılmayacağı argümanını Shaftesbury'nin etkisinde dile getirdiği kanısındadır. Aynı şekilde, aklın eylemlere motivasyon

⁹ Hobbes, *a.g.e.*, s. 94

¹⁰ Hume, *A Treatise of Human Nature, (Hume'e Philosophical Works içerisinde)* London, 1964, s. 5.

¹¹ Henning Jensen, *Motivation and Moral Sense in Francis Hutcheson's Ethical Theory*, Netherlands 1971, s. 9.

sağlamadığını da Aristoteles (384-322)'in yardımına başvurarak açıklar. Yine, Jensen, Hutcheson'un "eğilim" (calm desire) öğretisini Platon (427-347), Malebranche (1638-1715), Butler gibi filozofların etkisiyle geliştirdiğini ilave eder. Ancak, Jensen'e göre, Hutcheson'un katkısını yenilik olarak değil de, zihinde canlı tutulma, yeniden ele alma olarak değerlendirirsek onun bu noktada özgün bir kuramcı olduğunu söylememiz gerekir. Üstelik Etik tarihinin, Butler'le birlikte, psikolojik egoizm ve psikolojik hedonizme karşı meydan okuyan keskin savunucu ve yorumcularından birisi olarak değerlendirilmesinin de olası olduğu kanısındadır, Jensen.¹²

Hutcheson'un iyi anlaşılması ve bağlantılarının saptanması açısından üzerinde durulması gereken bir diğer önemli isim yukarıda adı geçen Shaftesbury'dir. Shaftesbury'nin sistemli bir ahlâk öğretisine sahip olmadığını belirtmemiz gerekir. Ancak, Hobbes'e yönelttiği ince eleştiriyi¹³ ve Mandeville'nin eleştirilerine hedef olmasını göz ardı etmezsek, onun önemli görüşlere sahip olduğunu anlamak mümkün olacaktır. Shaftesbury'nin, diğerkâmlık (altruizm) insanın doğasında vardır, dolayısıyla insanın bencil olmasından çok özgeci yani hasbî olması esastır, şeklinde ifade edilebilecek görüşü, "Eylemin zembereği şahsi ve egoistik öz-çıkardır ve toplumun kamusal iyi'si, şahsî bireyin kendisinin-kindenden başka herhangi bir iyiye aldırışsızlığının sonucudur. Zevk ve lüks peşinde koşmanın ekonomik teşebbüsü teşvik etmesinin genel refah düzeyini yükseltmesi mutlu bir tesadüftür" diyen Bernard de Mandeville (1670-1733) tarafından eleştirilmiştir. McIntyre'nin ifadesi ile o: "İnsanlar gerçekte Shaftesbury'nin varsaydığı tarzda erdemli olsalardı, toplumsal hayat asla ilerlemezdi. Şahsî erdem bir kamusal iyi olduğu nosyonu, kendilerini daha başarılı bir mertebeye yükseltmek için çıkarıcılıklarını moral beyanların arkasına gizlemek isteyenlerin ortaya attıkları şahsî erdem iddialarından ortaya çıkar,"¹⁴ sözleriyle bu görüşünü ortaya koymuştur. Hutcheson'a ün kazanmasını sağlayan etkinliklerinden birisi de Mandeville'nin yukarıda özetlenen görüşlerine karşı verdiği cevaplardır. İlk iki incelemesinin (Treatise) başlık sayfalarında Shaftesbury'nin Mandeville'e karşı görüşlerinin ele alındığını belirtmekle yetinelim¹⁵

II. Ahlâk Duyusu

Hutcheson, önce İskoç aydınlanmasının, sonra da Avrupa'ya yayılan on sekizinci yüzyıl aydınlanma felsefesinin öncülerinden olduğu nitelmesini aydınlanmanın genel karakterine uygun bir *ahlâk duyusu* kavramı ile özgün bir *motivasyon* kuramı ortaya koyması ile kazandığını söylemek mümkündür. Hutcheson bu öğretiyi kurarken, Hobbes

¹² Jensen, *a.g.e.*, s. 8.

¹³ Bkz. Necla Arat, *On sekizinci yüzyıl İngiliz Felsefesinde Etik ve Esretik Değerler arasındaki İlgili Sorunu*, İstanbul, 1979, s. 68.

¹⁴ Alasdair MacIntyre, *Etik'in Kısa Tarihi, Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Hakkı Hünler & Solmaz Zelyut Hünler, İstanbul 2001, s. 185.

¹⁵ Bkz. Francis Hutcheson, *On Human Nature, Reflection on Our Common Systems of Morality On The Social Nature of man*, ed. Thomas Mautner, Cambridge 1993, editörün notu, s. 37

ve takipçilerinin ahlâkîliğinin temelini “bencilik” (egoizm)’i yerleştirme düşüncesine karşı, “özgeciliğin” (altruizm) insan doğasında esas öge olduğu düşüncesini koymuştur. Bu temel savı ortaya koyarken Hutcheson’un çıkış noktası *ahlâk duyusu* kavramıdır. Yeni sayılabilecek bu öğreti çeşitli tartışmalara yol açmakla birlikte Hobbes’in tek yanlı ahlâkî egoizmini dengeleme gibi bir işlevi de yerine getirmiş olacaktı.

Hutcheson, görgücülüğün ana argümanları ile ele alınan ve düşüncelerin oluşmasında doğrudan etkili olan, acı-tatlı, ekşi-tuzlu gibi insan özgülükleri için kullanılan algı türleri ile ahlâkî iyi-kötü duygularını aynı karakterde görmektedir. Bu insanî hasletler ve duygular, balın keskin tadını ya da Pelin ağacının tadını algılayan tat alma duyusunun algılarına benzerler. Ahlâkî duyuların da beş duyunun gerçekleşmesine paralel bir biçimde istem dışı gerçekleştiklerini savunan Hutcheson: “Eğer biz, zihnimizin idealleri almakla ilgili bütün belirlenimlerinin, aynen haz ve acı duyusu gibi, irademizden bağımsız olarak gerçekleştiğini söyleyebilirsek, ahlâkî algıların (*moral perceptions*) da aynı şekilde iradeden bağımsız olarak gerçekleştiğini rahatlıkla söyleyebiliriz,”¹⁶ der. Ancak filozof bunun açıklanmasının kolay olmadığını da itiraf eder.

Hutcheson’a göre, doğuşundan itibaren sahip olduğu *ahlâk duyusu* insanın kendi mutluluğu ile başkalarının mutluluğunu paralel kılan bir duyguyu sağlayan duyu çeşididir. Bu yorumuyla Hutcheson, iyi-kötü, yararlı-yararsız, haklı-haksız ayırımını da *ahlâk duyusu* ile anlayabileceğimizi öne sürer.¹⁷ Hutcheson, *ahlâk duyusu* kavramını açıklamak için önce beş duyuyu, sonra da genel olarak “dış duyular” diye ifade edilen, nesnelerin düzenlilik, uyum, birliktelik gibi insana haz veren olumlu fiziksel yapıları konusunda bilgi veren duyuları ele alır. Hutcheson’un, bundan sonra ele aldığı bir diğer duyu türü ise “iç duyular”dır.

Dış duyular (external sense) görme, duyma, koku alma, tat alma ve dokunma duyuları, herkesin bildiği gibi insana istem dışı bir duygu verir. “Aydınlık bir ortamda, gözlerimin önünde bulunan bir kâğıt parçasını, irademden herhangi bir yönlendirmesi olmaksızın görürüm. Hatta bu görme eylemine istesem de engel olamam,” der Hutcheson. Aynı örneği, sağlıklı yapıya sahip kulağın ortaya çıkan bir sesi duymasına da uygulayabiliriz der. İkinci grupta yer alan duyu çeşidi, “iç duyular” (internal sense) dır ki, biz bunlar aracılığıyla bir bütünlük ve uyum içerisinde bulduğumuz herhangi bir şeyin mutluluğunu yaşama gücünü buluruz kendimizde.¹⁸ Hutcheson’un ahlâkî ilkelere getirdiği yenilik buradan başlar esasında. Bu ilkeleri üçüncü olarak takip eden, Hutcheson’un “kamu duyusu (public sense)” dediği duyu çeşidi vardır. Ahlâk felsefesi tarihinde önemli bir yer tutan yararçılık (utilitarizm) kamu duyusu anlayışı ile oluşturulan bir ahlâkî öğretimdir. Yararçılığın bir diğer önemli ayağı olarak, kamu duyusunun içerisinde değerlendirilebi-

¹⁶ Bkz. Francis Hutcheson, *An Essay on The Nature And Conduct of Passions and Affections*, Yorkshire (Great Britain), 1972, s. 4

¹⁷ Hutcheson, *essay*, s.5.

¹⁸ *A.g.e.* s. 5.

lecek, egoizmin de tam karşısında yer alan diğerkâmlık (altruizmin)'ın köklerini buluruz burada. *Kamu duygusu* aynı zamanda Hume'un, "başkalarının sevincine ve üzüntüsüne ortak olmak" olarak ifade edeceği "duygudaşlık" (sympathy) ile eş anlamlı bir kullanıma sahiptir.¹⁹ Kamu duygusu (Publick Sense) kavramını Hume'dan önce Hutcheson kullanır. Kamu duygusu onun felsefesinde şöyle tanımlanır: "başkalarının mutluluğu ile mutlu, hüznü ile hüznü olmak gibi bir ortak noktada buluşmaktır". Filozof *System* adlı eserinde bu kavramın yerine eş anlamlı olarak "duygudaşlık" (sympathy) kavramını kullanmıştır.²⁰

Hutcheson'un dördüncü duyu türü olarak ele aldığı "*ahlâk duygusu*" (moral sense)"dur. Hutcheson bunu da beş duyu ile aynı anlamda kullanır. Ahlâk duygusu ile gerek kendimizdeki gerekse başkalarındaki erdem ve erdemsizliği algılarız.²¹ Kendi çıkarımıza bakmaksızın eylemleri bir kararlılıkla yerine getirmemiz gerektiği konusunda kendimizi belirlememiz gerekmektedir. Bu belirlenime aykırı davranan kişi kesinlikle rahatsız olacaktır Hutcheson'a göre. Copleston, onun bu düşüncesini kendisinden aktardığı bilgilere dayandırarak şöyle ifade etmektedir: "Önerilen değişik eylemler arasında seçimimizi belirleyebilmek, ya da hangisinin en büyük ahlâksal üstünlük taşıdığını bulabilmek için eylemin ahlâksal niteliklerini karşılaştırmada *ahlâk duygumuz* tarafından şöyle yargıda bulunmaya götürülürüz: Eylem doğması beklenen mutluluğun eşit derecelerinde erdem mutluluğun ulaşacağı kişilerin sayısı ile orantılıdır... Öyle ki, en büyük sayı için en büyük mutluluğu yaratan erdem iyi, benzer olarak sefaletle yol açan ise en kötüdür." Burada yararcılığın açık bir öncelenişini görüyoruz. Gerçekten de, Hutcheson yararcı ahlâk felsefesinin kaynaklarından biridir."²²

Hutcheson'un listesinde beşinci sırada "şeref duygusu (sense of honour)" yer alır. Bu duyu, yaptığımız herhangi güzel bir eylemin onaylanması anlamına gelen "beğenme" veya mutluluğu ifade eden başka bir erdemi zikretme ya da tam aksine kötü bir eylem sonucunda meydana gelen hoşnutsuzluğu anlatan, kızgınlık, kınama, gücenme gibi "utanma" duygularının zikredilmesine yol açan duyu olarak ifade edilebilir.

Türleri anlatılan bu duyular doğal olarak kendileri ile ilgili nesnelere yönelirler. Sözgelimi, görme yetisi görsel nesnelere yönelirken, ahlâk duygusu erdem (virtue) ve erdemsizliğe ilişkin bir alana yönelir. Hutcheson'a göre bu arzular zihnimizin doğasından gelen bir şeydir. Biz bu duyular yardımıyla eşyanın varlığı-yokluğu ya da kalan niteliklerini algılarız.²³

¹⁹ Bkz. David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 1997, s. 342.

²⁰ ayrıntılı bilgi ve yorum için bkz. Jensen, *a.g.e.*, s. 18-19.

²¹ Hutcheson, *Essay*, s. 5

²² Copleston, *a.g.e.*, s. 252.

²³ Hutcheson, *Essay*, s. 6

III. Ahlâklılığın Genel Sistemleri Üzerine Düşünceler

A. Motivasyon Kuramı

Hutcheson, *The London Journal*'ın editörüne gönderdiği bir mektupta: "Efendim, Ahlâklılığımızın genel sistemleri üzerine bazı düşünceler içeren bir mektup gönderiyorum. Eğer beğeninizi kazanan bir örnek olarak değerlendirirseniz, lütfen bunu insanlarla paylaşınız. Ayrıca, okuyucuları da, *Güzellik ve Değer İdelerimizin Kaynağı Üzerine Bir Araştırma* başlığı ile yakında çıkacak olan, içerisinde Antik filozofların ilkelerine göre ahlâklılığın temelleri konusunda bir denemenin yer aldığı eserimden de haberdar et" diyerek gönderir.²⁴ Bu eser 1725 yılında *The London Journal*'da Philanthropos imzasıyla yayımlanır.²⁵ Hutcheson'un bu eseri, diğer eserlerinin bir araya getirilmesi ile elde edilen "Toplu eserler" e alınmamıştır.²⁶ *Ahlâklılığın Genel Sistemleri Üzerine Düşünceler*, Hutcheson'un küçük bir makalesi olmasına karşın ahlâki davranışın kaynağı üzerine temel görüşlerini ifade etmesi bakımından önemlidir. Eser Hutcheson'un ahlâk kuramının da bir özeti olarak da kabul edilebilir.

Hutcheson çalışmasına Roma okulundan edebiyatçı filozof Horace (65-8)'dan alındığı bir şiirle başlar. Shaftesbury'nin ahlâk anlayışı ile paralellik kurulabilecek bazı özellikler taşıyan şiirin konusu bir mizansene dayandırılmıştır; şiir şöyle:

Hırsızlık yaparak firar eden bir köle yaptığını inkar etseydi efendisi ona şöyle derdi:

"Sen hak ettiğin ödülünü almış oldun, kesinlikle kırbaçlanmayacaksın.

Ben asla kimseyi öldürmedim.

Sen haça gerilip pirelere yem edilmeyeceksin,

Ben iyi ve dürüst bir adamım dediğimde,

Komşum Sabine başını eğmek suretiyle beni onaylar.

Kurt için çukur, şahin için tuzak, turna balığı için ağ kaçılacak bir şeydir.

İyilik kötülükten nefret eder; çünkü o iyiliği sever;

Fakat sen yalnızca cezadan kurtulmak amacıyla suçu kabullenmekten kaçındın.

Belki bundan kurtulurum ve yanıma kar kalır diyerek günaha girdin.²⁷

Anlayabildiğimiz kadarıyla şiir, "bireyi kişisel çıkarı için ahlâklılığa zorlayan doğal ya da sivil ceza tehdidinde bulan"²⁸ Hobbes'e karşı ince bir eleştiridir

Metni üç bölüm halinde toplam yirmi bir paragrafta toplayan Hutcheson'un, ilk beş paragrafı giriş niteliğinde, ikinci on paragrafı ahlâki güdülenme (moral motivasyon) kuramının açıklanması, diğer beş paragrafı ise ahlâki ilkelerin neler olduğunu belirtmek için yazdığını görüyoruz.

Hutcheson ilk dört paragrafı, *London Journal* editörüne hitaben yazdığı önsöz, yuka-

²⁴ Bkz. Hutcheson, *Reflections*, s. 96.

²⁵ Mautner, *a.g.e.*, s. 91

²⁶ *A.g.e.*, s. 91.

²⁷ Hutcheson, *Reflections*, s. 96.

²⁸ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi*, Bursa, 2002, s. 24.

rıdaki şiir, mizansende adı geçen kölenin karşısında yer alan kahramanı ve davranışını yerdığı, isim vermeden de eleştirdiği Hugo Grotius (1583-1645) ve Puffendorf (1632 – 1694) gibi rasyonalist ahlâk kuramcıları ile birlikte onların ardıllarını eleştirmeye ayırmıştır.²⁹

Hutcheson, beşinci paragrafta, “ahlâklılığın ilkeleri” ile ilgili iki önemli soru ortaya atar. Birincisi motivasyonla ilgili olan ve Hutcheson, bütün erdemın Tanrıya saygı ve hemcinslerimize karşı duyulan sevgiden kaynaklanan duygulanımlar olduğu kabul edilirse, moral sistem için şu iki öne sürümün ortaya çıkabileceğini söyler: Önce, ahlâki ilkelerin herhangi bir tasarısı bu duygulanımları heyecanla ortaya çıkarmada en etkili yol olacak, bu da aynı zamanda erdemın en doğru temellendirilmesi kabul edilecektir kuşkusuz. İkinci olarak: Davranış kuralları bizi Tanrının onaylanmasına ilişkin bir rotaya yönlendirecek ve bu insanlık için en yararlı şey olacaktır. Bunlar ise ahlâklılığın doğru ilkeleri olacaktır.³⁰ Hutcheson’un böyle bir temellendirmeye evet demesi düşünülemez kuşkusuz. Filozof, bu değerlendirmeleri şu önemli sorulara dönüştürür: Birincisi: Niçin insanlar ahlâklılıktır, ya da ben niçin ahlâklılı davranmalıyım? İkincisi de: Hangi eylemler doğrudur? Sorularındır. Bu iki sorudan birincisi için açıklamalarını Hutcheson çalışmanın 6–15 paragraflarında, ikinci soru ile ilgili görüşlerini de 16–21 paragraflarda yapmaktadır.

Hobbes’in ahlâki egoizmine karşı çıkararak, iyiye yönelmenin bencillik duygusuna dayandırılmayacağını öne süren Hutcheson, aynı şekilde, ahlâki erdemlerin kaynağı olarak akıllı esas alan rasyonalistlere de karşı çıkar. Diğer taraftan, Tanrı ya da eş-dost sevgisinin insanları ahlâklılığa ittiği görüşünün de temelsiz olduğunu yine bu bölümde göstermeye çalışmaktadır. Hutcheson karşı çıkışını şu sözlerle sürdürür: “Yarar göz önünde bulundurulduğunda duygulanımlarımızın rasyonel kaynaklara bağlanması düşüncesi zayıf bir düşüncedir; çünkü tabiatının gereği olarak, ikiye bölünmeyle bile olsa insan başkalarına şirin gözükme suretiyle çıkar elde etmeye çalışır. Aksi halde, hangi güç insanların birinin diğerini sevmesini sağlayabilirdi, derler rasyonalistler. Yine onlara göre, bazı uyanık zekâlılar riyakârlıkla sevgi gösterisinde bulunmak suretiyle izleyenlerin nefretini kazanmama yönünde hareket ederler. Buradan sonuç olarak çıkarılacak iddia, rasyonalistlere göre insanı erdeme yönlendiren yalnızca menfaat düşüncesi olmaktadır.”³¹ Ama Hutcheson’a göre erdeme yönelik bir motivasyonun kaynağı bencillik olamaz. Aynı şekilde, Tanrı aşkı ya da eş-dost sevgisinden öznel bir kazanım düşüncesi çıkarmak söz konusu olamaz.³² Hutcheson’un şikayet ettiği husus Puffendorf gibi ahlâkçıların, bencilliği iyi davranışın tek mümkün motivasyon kaynağı olarak görmeleridir. Hutcheson Puffendorf’un sözlerinden yola çıkarak bütün rasyonalist bakış açısına sahip ahlâk-

²⁹ Bkz. Mautner, *a.g.e.*, s. 96-97.

³⁰ Hutcheson, *Reflections.*, s. 97.

³¹ *A.g.e.*, s. 98

³² *A.g.e.*, s. 98

çıları eleştirmektedir. Bu konuda sözü yine Hutcheson'a bırakmak konuyu etraflıca aydınlatma açısından daha uygun olacaktır kuşkusuz, şöyle diyor yazar: "Şimdi gelin bizim meşhur ahlâkçılarımızın, nasıl hiç durmadan ahlâklılığın tanrı ve toplum sevgisine ya da sempatisine göre temellendiği görüşlerine bir göz atalım: Ahlâk yazarlarının büyüklerinden birisine (Puffendorf) göre (bunu onların temel argümanlarını bilen birisi rahatlıkla tahmin edebilir): 'Bizim bütün dünyevi mutluluğumuz, insanların birinin diğeri ile ilişkilerini dikkate aldıkları, ya da sıkı kurallarla ilişkilerini sürdürmek durumunda kaldıkları topluma bağlıdır, ki insanlar içerisinde hiçbir şahıs bir diğeri hesaba katmaksızın davranışta bulunmaz.' Üstelik toplumun övgüsünü hak edecek kurallara uymaya özen gösterir. Bu güzel iltifatlara ulaşmada hiçbir şey Tanrı inancı kadar etkili değildir. Biz tanrıya gösterdiğimiz ihtiram ve yerine getirdiğimiz ibadetler nedeniyle toplumun iyi takdirlerini kazanır ve yaptığımız iyi davranışların da ödülünü bekleriz."³³ Hutcheson, Puffendorf'un görüşünü özetledikten sonra, Ahlâkçılarımız dediği rasyonalistlerin, iyi davranışın motivasyonunu yalnızca menfaate dayamakla büyük hata yaptıklarını belirterek, Puffendorf'un, haklılığına Tanrı inancını kanıt göstermesine de şiddetle karşı çıkar. Hutcheson, ne inancın ne de menfaatin ahlâkın temellendirilmesinde biricik yol olmadığını ısrar eder. İnsanın doğal eyleminin hayırseverlik ve özgeci(altruist) duygular olduğunu öne çıkaran Hutcheson esnek bir noktada bulunulması gerektiğini savunurken, Puffendorf, kesinlikle bir Tanrı inancı olmaksızın bir vicdanın olmayacağını, vicdan olmayınca da sağlıklı bir toplum düzeninden söz edilemeyeceğini öne sürer. Puffendorf belki de bunu Tanrı'nın varlığına, var olması gerektiğine bir kanıt olarak kullanmaktaydı.³⁴ Kuşkusuz Hutcheson, bu özetlenen görüşlerin ahlâkçıların büyük bir çoğunluğunca kabul görmediğini not eder ve onların bu yanlışlığı tamir etmek için uğraştıklarını zikreder.

Fakat son yaklaşımla mahcup edilen ahlâkçılar bunu nasıl onaracaklardı? Hutcheson, ahlâkçıların öncelikle Tanrının varlığı, gücü ve evreni nasıl mükemmel bir şekilde idare ettiği konusunda rasyonel argümanlar sunduklarını zikreder. Düşünürün, kastettiği ahlâkçılara dayandırarak aktardığı temel düşünceler, sıradan herkesin bildiği Tanrısal sıfatlardan başka bir şey değildir. Örneğin "O şanı yüce olmanın biricik temsilcisi, mütevazı, şan ve şeref sahibi, kötülöklere karşı hiddetli, yasalarını ihlal edenleri cezalandırma da acelecidir. Onun doğal yasaları bir anlamda tarafımızdan tabiatımızın meydana getirilmesini sağladığı yasalar"dır." Hutcheson'a göre insanlar aracılığıyla oluşturulan ilâhî yasaların temel nedeni onların iyiliğine işler yapmakla ilgilidir. O, eskilere oranla biraz daha ılımlı olduğunu söylediği son dönem bazı ahlâkçıların şunu kanıtlamaya çalıştıklarını savunur: "Tanrının insanların mutlu olmasına yönelik niyetlerine uygun davranarak insanlara iyilik yapmaya çalışan biz insanlar onun teveccühünü ve yardımını kazanma-

³³ A.g.e., s. 98.

³⁴ A.g.e., s. 93.

yı umarız. Aynı şekilde, karşıt bir davranışta bulunursak onun hoşnutsuzluğunun bir bedeli olarak birçok olumsuz sonucu beklememiz gerektiği gibi bir duyguya kapılırız.”³⁵ Hutcheson’a göre bu argümanlarla yapılan son yorumlarında da ahlâkçı yazarlar, Tanrının iyiliğin temsilcisi olması gerektiği düşüncesinden yola çıkarak iyiliğe doğru yönelmenin nedeni olarak dinsel duyarlılıkları görürler. Sözü edilen ahlakçılara göre bu yönelimin doğal sonucu erdeme ulaşmak olarak değerlendirilmektedir. Hutcheson: “Onlar bunun, metafiziksel bir argümandan öte bir şey olduğu hususunun üzerinde fazla durmazlar. Öne sürümlerini hızla geçerek bir sonuca varmada aceleci davranırlar,” der.³⁶ Hutcheson’a göre güçlük şuradadır: Tanrı insanların, rüşvet, terör gibi korktukları önemli konuları uzaklaştırmada kendi gücünü kullanmak suretiyle onlara yardım edecek düşüncesiyle ona ve onun emri doğrultusunda insanlığa iyi işler yapmada kendini mecbur hissedecektir. Bununla da kalmayıp insanlar ebedi cenneti ve mutluluğu kazanacak, aynı zamanda ebedi lanetlenme ve cehenneme atılma kaygısını da bertaraf etmiş olacaktır. Hutcheson sorar “fakat hangi tür sevgi hangi tür motivasyonla elde edilecektir?” İnsanî davranışların, yalnızca yarar kaygısıyla elde edilecek iyilik motivasyonunu ele alırken biraz kuşkulu davranmamız gerekiyor, çünkü bu ikiyüzlülükten daha iyi bir davranış olacaktır, der Hutcheson.³⁷ Bu aşamada alternatif bir görüş ortaya koyan Hutcheson’a göre Tanrı, katı bir evren yöneticisi, keskin ve otoriter bir adalet sağlayıcı olarak görülmemelidir yalnızca. Tersine, bütün evreni merhametiyle kuşatıcı, iyiliksever, hoşgörülü, müşfik, üniversal bir “baba” gibi görülmelidir de. Çünkü o bütün evrenin ayırım yapmadan kuşatıcısı, iyiliğini temin edici, evrendeki hikmetli varoluşun ve insanı mutlu etmek amacıyla sanatkârane uyumun yaratıcısı olarak düşünmenin yanında, bizleri her birisiyle ayrı bir zevk aldığımız, hayatımızı sürdürmede bir çok kolaylıklar sağlayan duyuları yaratandır. Acaba biz bu nimetlerin farkında mıyız diye sorsak daha iyi ederiz der Hutcheson. Hatta bunlarla yetinmeyip, anlama yetisine sahip olmamız, arkadaşlığa, toplumsallığa ve aileye karşı sevgi ve sempati beslememiz de yine onun vergisi ile olduğu kanısındadır. Hutcheson, insan doğasının mantıklı olarak acıdan ve zarardan çok kendimizi korumak için, bize sevgi besleyenlere yönelik yarara ve iyilik yapmaya mecbur edildiğinden kimi ahlakçıların habersiz olduklarını öne sürer. Bu satırlardan Hutcheson’un yararçı (utilitarian) bakış açısını açıkça görmek mümkündür. İnsan için esas olanın iyi niyet ve yararlı olma isteği olduğunu söyleyen düşünür şöyle devam eder: “Dünyadaki en duyarsız insanlar hariç, dünyanın ve cennetin bütün bir ailesi olarak insanlığı düşünüp, bu insan davranışlarını genişletebilir, önyargıdan uzak bir zihinle bu sonsuz derecede iyiliği ve sevgiyi hoşgörülü bir ebeveynin bir ihsanı olarak genelleştirebilirdik.”³⁸

İnsanları genelde hoş davranış timsali olarak görmenin zorluğunu kabul eden Hut-

³⁵ A.g.e., s. 98.

³⁶ A.g.e., a. yer.

³⁷ A.g.e., s. 99.

³⁸ A.g.e., s. 100.

heson: "Hemen herkes, sahtekârlıkları ve çeşitli kötülükleri işlemiş olmalarını gözlemlemek suretiyle insanların itham edildiğini görüp, bilerek Bunları bilerek, onların tamamıyla lehinde bir yargıda bulunmanın zorluğu nedeniyle bizi dünyayı hiç tanımama durumunda bırakabilir,"³⁹ der. Ancak, insanları ahlâki sistemin yaptığından dışında, daha güzel bir temsilci olarak tanımsızın onlar hakkında iyi, saygılı hoşnut edici bir tanımlamayı gözardı etmiş olabiliriz; çünkü güçlü insanî bir mizaç terkedilmiş, dışlanmış kişileri merhamet ve iyi dileklerle karşılayabilir. Ancak, eğer insanlar gerçekten betimlendiği kadar kötü olurlarsa, bu dileklerin sevimsiz, umutsuz ve zayıf olacağını bilmek gerektiği görüşündedir Hutcheson. "Bay Hobbes'tan sonra, ahlâkçılarımızın çoğu bu konuda önemli sözler söylemişlerdir," der. "Onlar bize, kurt koyuna karşı nasıl duygular beslerse, insanlar da birbirlerine karşı aynı duygular içerisinde derler. İnsanlar, küstah, kibirli, bencil, hain, aç gözlü, haris, şehvet düşkün, kindar oldukları gibi, biri diğerinin zararından emin olamaz toplum hayatında. Onların hayatında iyiliğe götürücü tek motivasyon kendi yararını sağlamaya yönelmesidir."⁴⁰ İnsan doğasının şirret ve bencil olarak tanımlanmasına şiddetle karşı çıkan Hutcheson der ki: "Biz, neredeyse hiçbir zaman insan doğasının olumlu yanını işitmeyiz onlardan. Onlar asla, insanların başkalarına karşı kibar duygular sağlayan içgüdü sahibi oluşundan, doğal şefkatten, acıma duygusu ve sevecenlik gibi erdemlerden, toplum sevgisinden, bağışlama duygusundan, herhangi bir insan topluluğuna karşı arabuluculuk görevini severek üstlenmesinden söz etmezler. Aynı şekilde, doğal, güzel bir eylem yapması sonucunda diğer insanlar tarafından takdir edilen ve onurlandırılan insanlardan da hiç söz etmezler." Kaldı ki ona göre iyi ve erdemli diyebileceğimiz davranışlar toplum hayatında hâkim edimlerdir.

Hutcheson, önyargıyı ve sözü geçen ahlâkçıların iddialarını bırakırsak, bütün davranışların erdeme ve sevgi kazanmaya yönelik olacağını, ötekilerin mutluluğunu da isteyen bir davranış olacağını müşahede ederiz derken,⁴¹ kendini beğenmenin ya da bencilliğin kötülüğün kaynağı olmasının söz konusu olamayacağını da belirtmiş olur. Kuşkusuz insanın doğasında zayıf noktalar da vardır. Ancak yine de insanların en büyük ve önemli davranışlarının başkalarına karşı sevgi beslemekten öte bir şey olmadığını söylemeliyiz. Biz, arkadaşlık ve dostluk, millet ve vatan sevgisi, minnettarlık, her türlü kötülükten kaçınma isteği gibi herkesçe erdem kabul edilebilecek duyguların insanlarda çok daha güçlü olduğunu gözlemekteyiz. Kısaca belirtmek gerekirse, insan doğasında az sayıda kin ve nefret görebilmemize karşın, çok daha fazlasıyla, sevgi ve acıma duygusunun sonucu olan güzel davranışlar görürüz.

Ahlâklı ve de erdemli olmanın temelinde, bazı ahlâkçıların öne sürdükleri gibi, eş dost ya da akraba sevgisi olduğu fikrine de karşı çıkar Hutcheson. Onun bu konudaki gö-

³⁹ A.g.e., a.yer.

⁴⁰ A.g.e., a.yer.

⁴¹ A.g.e., a.yer.

rüşlerini de şu şekilde özetlemek mümkündür: “Bu ahlâkçıların, komşu ve akraba sevgisinin bizi sevgi kavramına götürdüğüne ilişkin metodlarına gelince, bu konuda ben bazı kuşklara sahibim. Eğer beklentiler ya da yasa korkusu bu soylu davranışı sağlamış olsaydı, bu yolla vatanseverlik, arkadaşlık ve dostluklar kazanmış olurduk. İnsan sevgisiz olsa, onun toplumsal yaşamında içten gelen uyumluluk olmasa, ülkelerin karşı karşıya kaldığı tehlikelere nasıl göğüs gereceklerdi? Burada dinî korkular ve sakındırmaların insanları kötülük yapmaktan alıkoyabileceklerini, bunun olası olduğunu kabul ettiğimi belirtmekle birlikte, eğer çıkar ya da bencillik bu tür davranışların motivasyon kaynağı olsaydı, toplumu için ölümü bile göze alacak hiçbir insan bulamazdık diye düşünmek gerekir.⁴²

Hutcheson, politik ve sosyal etkenlerin ahlâklılık üzerindeki etkisini de tartışmaktadır. Politik ve sosyal kaygılar herhangi bir menfaat ve gelir karşılığı üzerine temellendirilerek ahlâkın itici gücü yapılamaz ona göre. İnsan doğasını en iyi anlamanın yolu onun ülke sevgisinden geçer. Bu duygu insanları anayasaya ve diğer yasalara uymaya sevk eder. Burada ne yasa korkusu ne de herhangi bir yarardan söz edilebilir. Bu, insanların birbirlerine olan güven ve saygı duyma gereğinden doğar.

Hutcheson: “Bir kere şunu belirtmek gerekir ki, menfaat duygusu bizi motive eden bir duygu değildir bu böyle biline” der ve şu örneği verir: “Fakir vatandaşlarımız insanların iç duygularını filozoflarımızdan daha iyi bilmektedirler. Onlar kendilerine yardımda bulunmasak bile, bizi asla lanetleme yoluna gitmezler. Atasözü haline gelmiş olan şu: *Tanrı senden razı olsun ve seni mükâfatlandırsın* sözü hiçbir zorlamayla söylenmiş bir söz olamaz, malum. Bir kadın, ya da çoğu çocuklar bu içtenlikle ve doğru sözü söyledikleri zaman daha çok etkili oluyorlar.⁴³

Hutcheson tavrını biraz yumuşatarak şöyle demektedir: “Burada söylenenlerle, ödüllendirme ve cezalandırmalar tamamen yararsızdır demek istenmiyor, onları ahlâkı daha da güzelleştirme ve yaşamdan daha iyi tat alma, bencilliği aza indirme çabaları olarak toplumda kötülükleri önlemek için bir kontrol mekanizması olarak görebiliriz. Ancak burada yine de doğru dürüst insan unsurunun toplumu şekillendirmenin biricik unsuru olduğu bir gerçektir.⁴⁴

Hutcheson’un *Illustrations* adlı eserinin giriş bölümünde bazı Hıristiyan ahlâkçılara karşı yazdığı “kişisel mutluluk olasılığı seçimin temel güdüsüdür” sözü kendisinin ahlâkın kaynağı konusundaki görüşünü ortaya koymasına yeterli bir kanıttır.⁴⁵

B. Ahlâki İlkeler

Hutcheson’un şu ana kadar üzerinde durduğu soru, bir kimse niçin iyi davranır ya da davranmaktadır sorusu idi. *Düşünceler’in (Reflections)* ikinci bölümünde doğru nedir?

⁴² A.g.e., a.yer.

⁴³ A.g.e., a.yer.

⁴⁴ A.g.e., a.yer.

⁴⁵ Bkz. Mautner, a.g.e., s. 36.

Sorusuna yanıt aranmaya çalışılmaktadır.

Ahlâklılık üzerine ikinci konuya gelince, ahlâkçılar menfaatin bazı belirli ödevler ve kurullarla düzenlenmesi gerektiğine inanırlar, der Hutcheson. Hatta bazı bilim adamlarımızın bizi buna yönlendirirken, iyi davranmanın Tanrıya karşı bir sorumluluk ve ödev duygusundan kaynaklandığını ileri sürdükleri bir gerçektir. O, ahlâkçıların bu konuyu çok yüzeysel bir şekilde ele aldıklarını öne sürer.⁴⁶ Çalışmamızın konusunu oluşturan *Düşünceler*'i bir önsöz ve değerlendirme ile yayımlayan Thomas Mautner, ironik sayılabilecek bir üslupla, Hutcheson'un, kendisinin de adı geçen konuyu etraflıca işlemediğini belirtmeden geçemez.⁴⁷

Kendimize karşı olan görevlerimize gelince, onlar bizlere ihtiraslarımıza bazı sınırlamalar koymamız için bazı direktifler verirler. Çünkü o ihtiraslar bizleri yasaları ihlal etmeye zorlarlar ve bunun sonucunda da ceza almamıza neden olurlar. Bu ihtirasların birçoğu bizzat tabiatları gereği kötü, şiddetli acıyı ve eziyeti davet edicidirler. Bütün bunlar hiç kuşkusuz akıl ve deneyim sonunda sabit olmuş hakikatlerdir. Fakat, bir tutku yararı nedeniyle her zaman esnek olmaz. Üzüntüsünün gereksizliğini ve ona bir yarar sağlamayacağını kendisine göstermene rağmen, derin üzüntü içerisindeki bir insan hemen buradan felaha ulaşamaz, bu üzüntüsünün kendisi için zararlı ve tehlikeli olduğunu kabul eder üstelik. Asabılık, cimrilik, kıskançlık korku vb birçok kötü ihtirası veya tutkuyu olumsuzluklarını bilsek de kolayca kendimizden uzaklaştıramayız. Onları uzaklaştırmanın biricik yolu onların objelerine fikir vermektir yalnızca. Acı çeken ve mahzun olan zihinlere onların hâlâ mutlu olabileceklerini göster! Tamir edilme şansının hep olabileceğini, onun her ne pahasına olursa olsun yaşamın hoşlanılabilecek fırsatları sunabileceğini de göster. Eğer o bir dostunu kaybettiği için ağlıyorsa, ölümün kötü bir şey olmadığını, başka arkadaşlıkların ve dostlukların da kurulabileceğini anlat. Bu hüznün daha kolay uzaklaştırılmasını sağlayacaktır. Öfkeli adama, gücendirici ve kırıcı eylemlerin bir dikkatsizlik ve zayıflıktan çıktığını göster.⁴⁸

Hutcheson bu önerileri ile stoacıların özellikle de Roma Stoasından Marcus Aurelius (121-180)'un etkisinde kalır gözükmektedir. Hutcheson, ettiği bu bölümünün Skolastiklerce ihmal edildiğini hatta hiç ele alınmadığını belirtir ve şöyle der: "Skolastikler, "en yüksek iyi (summum bonum)" konusunu tartışmalarında üstünkörü geçtikleri için ahlâk felsefesinin bu bölümü ihmal edilmiştir," der.⁵⁰

Sonuç olarak Hutcheson, zamanının hâkim ahlak anlayışına ciddi eleştiriler getirerek şunları söyler: onların bütün söyledikleri yanlış; çünkü gerçekleri yanlış betimlediler. Onlar ahlâken de kötü idiler; çünkü köleliği ve ticarî kafayı geliştirmeyi cesaretlendirdi-

⁴⁶ Hutcheson, *Reflections*, s. 104.

⁴⁷ bkz. Mautner, s. 94.

⁴⁸ Hutcheson, *Reflections*, s. 104.

⁴⁹ bkz. Mautner, s. 94.

⁵⁰ Hutcheson, *Reflections*, s. 104.

ler. Onlar zararlı idi; çünkü ahlaklı davranmayı ilke edinenleri ümitsizliğe, böyle davranmayı aklından geçirmeyenleri ise kinizme yönlendirmişti.⁵¹

Hutcheson, daha önce verdiğimiz, Horatios'dan yaptığı alıntıya atıfta bulunarak, eleştirdiği bütün sistemlerin adı geçen şiirde de değinilen "hapishaneden ve darağacından kaçınmayı başarmanın bizzat erdem olduğu" gibi ironik bir ifadeyle denemeyi bitirmektedir.

IV. Hutcheson'un Etkileri

Hutcheson, ahlâkî konuları deneye dayalı bakış açısı ile ele almada da öncü düşünürlerden birisi olarak kabul edilir. Britanya'da on yedinci yüzyıla damgasını vurmuş olan, epistemolojide ve metafizikte rasyonalist eğilimlere karşı ampirik temellendirme henüz etik ve sosyal felsefeyi kapsamamıştı. Bu alanlardan, özellikle etik alanında yenilik Hutcheson tarafından yapılmıştır.⁵² Hutcheson etik kuramını Shaftesbury'ye borçlu olmakla birlikte Hume'un da hazırlayıcısı olarak görülür.⁵³ Hume'un başyapıtı olarak görülen *Treatise*'de konuya ilişkin olarak, deneyimin yetkili kılındığı yerden başka hiçbir yerde vargı çıkarmamaya söz verir,"dedikten sonra şu ifadeleri kullanır "...Bu vesile üzerine, kendi aralarında birçok noktada ayrılışlar da, tümü de insan doğası üzerine doğru araştırmalarını bütünüyle deneyim üzerine dayandırmada anlaşıyor görünen Mr. Locke, Lord Shaftesbury, Dr. Mandeville, Mr. Hutcheson, Dr. Butler'dan söz eder."⁵⁴ Hatta Hume'un Ahlâk felsefesinde Hutcheson'un etkisinin hissedilmediği çok az yer bulunduğunu iddia edenlere de rastlanmaktadır.⁵⁵ Bu etkiyi Hume'un *Treatise*'sinde görmek mümkündür, şöyle ki: "Ahlâkın eylemler ve duygular üzerinde bir etkisi olması, onun akıldan çıkarılamayacağını gösterir. Yalnız başına aklın böyle bir etkisi söz konusu olamaz. Ahlâk tutkuları (passions) uyarır dolayısıyla eylemleri yaptırır ya da engel olur. Akıl bu noktada kendi başına güçsüzdür. Öyleyse ahlâkın kuralları aklımızın neticesi değildir."⁵⁶ Hume gibi bir filozofun zikretmekten geri durmadığı Hutcheson açıktır ki, deneye dayalı yöntemi etik alanına uygulamada başarı sağlamış birisidir. Hutcheson'un bu katkısı, sıkı ampirizmine karşın Locke'un bile Clarke ve Cudworth (1659–1708) gibi rasyonalist ahlâkçıların yöntemlerine az da olsa pirim verdiği dikkate alınırsa, sıkı bir şekilde onların karşısında yer alan Hutcheson'un, kesin olarak bir yenileşmenin öncüsü olarak nitelenebilir. On sekizinci yüzyılın

⁵¹ A..g.e., 95.

⁵² Bkz. Jensen , a.g.e.,s. 1.

⁵³ Bkz. Norman Kemp Smith, *The Philosophy of David Hume a Critical Study of Its Origins and Central Doctrines*, London, 1941, s. VII; Alexander Broadie, *The Tradition of Scottish Philosophy*, Edinburgh, 1990, s. 95

⁵⁴ David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 1997, s. 546.

⁵⁵ Bkz. A. N. Prior, *Logic And The Basis of Ethics*, Oxford Clarindon Press 1949, s. 31.

⁵⁶ Hume, *İnsan Doğası*, s. 399.

⁵⁷ Bkz. Jensen, a.g.e., s. 1, Ayrıca Hutcheson'un rasyonalistlere yönelttiği eleştiriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Jensen, a.g.e., s. 68-80.

ortaları, insan davranışlarında doğru ve yanlışın saptanmasında aklın belirleyici olduğu temel savına dayanan ahlaki rasyonalizmin etkin olduğu bir dönemdi. Bu hakimiyeti yeni bir duygulanım kuramı ile (sentimental) yıkmaya çalışan iki öncü Hutcheson ve Hume olmuştur.⁵⁸ Hutcheson'un etkisi Britanya ile sınırlı değildir kuşkusuz. Kıta Avrupası'nda özellikle de Almanya'da yaygın bir şekilde okunmuştur. *Inquiry into The Original of Our Ideas of Beauty and Virtue (Güzellik ve Erdem İdelerimizin Kökeni Üzerine Bir İnceleme)* adlı eseri 1749'da Fransızcaya, 1762'de Almanca'ya çevrilmişti.⁵⁹

V. Hutcheson'a Yöneltilen Bazı Eleştiriler

Her filozof ve felsefe sisteminde olduğu gibi, bir aydınlanma düşünürü özellikleri taşıyan Hutcheson da çeşitli eleştirilerin hedefi olmuştur. Dinî bir görev üstlenmesine karşın, ahlaki temellendirmede dini argümanlar yerine duygulanımı ve ampirik yöntemi esas alması nedeniyle öncelikle ortodoks teologların tepkilerini çekmiştir. İkinci olarak da, ampirik temellendirme yönteminin karşısında yer alan ahlâkçılardan tepkiler gelmiştir. Siyasi bazı nedenler de düşünürün eleştiri hedefi olması sonucunu getirmişse de diğerlerine göre pek önemli gözükmemektedir.

Hutcheson'un nispeten ılımlı dini yorumları Ortodoks teologlar tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Tartışma, daha çok teolojik antropolojik noktada, özellikle de insanlığın bütünüyle ahlaksız, günahkâr ve bencil olup olmadığı konusunda yoğunlaşmıştır. Hutcheson'un bu konudaki tavrı insan doğasının böyle olmadığı yönündedir. Hutcheson'a yönelen bir diğer tepki de Thomas Reid, kısmen Hume ve Kant'dan gelen moral epistemolojik eleştiriler olarak zikredilebilir. Bunun da temelinde Hutcheson'un rasyonalist temellendirmeye karşı çıkması yer almıştır. Nitekim Kant'ın ahlaki deneysel yöntemle dayandırılmasının söz konusu olamayacağına ilişkin düşüncelerini zikretmek bunu kanıtlamak için yeterlidir.⁶⁰

Yukarıda zikrettiğimiz iki önemli eleştiri konularının dışında zamanımız felsefecileri tarafından dile getirilmiş olan iki eleştiriye de yer vererek son vereceğiz. Bunlardan ilki Hutcheson'un motivasyon kuramı hakkında değerli bir eser vermiş olan Jensen, ikincisi ise MacIntyre'nin eleştirisi olacaktır.

Jensen, Hutcheson'un "ahlâk duygusu" ile "motivasyon kuramı"nın birleştirilmesinin kavramsal bir faciaya neden olduğundan söz eder ve Hutcheson'un, ahlâk duygusunun nasıl motivasyonu etkilediğini açıklarken aklî temellendirmeyi reddetmek için nasıl saçkınlıklara ve paradokslara düştüğünün açık olduğunu belirtir.⁶¹

Hutcheson'u Shaftesbury ile Hume arasında *ahlâk duygusu* kavramının en büyük kuramcısı olarak gören MacIntyre'e ise "en üst düzeyde insan için en çok mutluluk sağla-

⁵⁸ Arthur N. Prior, *Logic and the Basis of Ethics*, Oxford Clarendon Press, 1961.

⁵⁹ Bernard Peach, "Editors Introduction", Francis Hutcheson *Illustrations on Moral Sense* Cambridge 1971, s. 6.

⁶⁰ Bkz. Kant, *a.g.e.*, s. 60.

⁶¹ Bkz. Jensen, *a.g.e.*, s. 6.

yan devletin iyi, aynı tarzda mutsuzluğa vesile olan devletin kötü olduğu” düşüncesiyle yarırcılığın babası kabul ettiği Hutcheson’u şöyle eleştirir: “Hoşlanma uyandıran tasvip edilen bir tepki uyandıran özgülükler hayırseverlik özgüleridir. Tasvip ettiğimiz şey, kendilerinde eylemler değil karakter özelliklerinin görünümleri olarak eylemlerdir ve bizim tasvibimiz basitçe istenen tepkinin uyanmasında bulunur gibidir. Fakat acaba neden öz-çıkardan ziyade hayırseverliği tasvip ederiz? Bu soruya Hutcheson’un vereceği bir cevap yoktur. Hutcheson sadece böyle yaptığımızı öne sürer.”⁶²

Sonuç

Francis Hutcheson, ahlâk felsefesine getirdiği ahlâk duygusu kavramı ile bir yenilik yapmıştır. O, ahlâklılığın temeline ne rasyonalistlerin yaptığı gibi akli, ne de dindarların öne sürdüğü gibi Tanrı’yı koymuştur. Hutcheson’a göre ahlâklılığın temeli doğuştan gelen bir yetidir. İnsan doğasında esas olan bencillik değil özgeciliktir. Hutcheson, “en yüksek sayıda insanın en yüksek derecede mutluluğunu sağlama”nın ahlâklılığın temel güdüsü olması gerektiği düşüncesiyle daha sonra Jeremy Bentham (1748–1832) ve J. Stuart Mill (1806–1873) tarafından sistemleştirilecek olan “yararıcılık” (Utilitarianism)’in öncüsü olmuştur. Hutcheson, liberal görüşlere sahip olmakla, ortodoks teologlar tarafından sert eleştirilere maruz kalmakla birlikte, Hobbes’la başlayan sekülerleşme çabalarının ahlâkî motivasyon alanına uygulanmasında katkıda bulunanlardan biri olmuştur. Bu davranışı Hutcheson’un önce İskoç aydınlanmasının, sonra da on sekizinci yüzyıl Avrupa aydınlanmasının öncülerinden sayılmasını sağlamıştır. Hutcheson’ felsefe tarihinde hak ettiği kadar yer almamasına karşın, Hume, Adam Smith ve Kant gibi her biri alanında haklı üne sahip filozofları etkilemiştir. Hutcheson, ahlâk-estetik ilişkisinin analiz edilmesinde görüşlerine başvurulmuş ilk örneklerden birisidir aynı zamanda.

Abstract

Francis Hutcheson was one of the most influential philosophers in the history of British moral philosophy. Hutcheson’s case , might be described as the application of empirical methods to field of ethics. He inspired David Hume, Adam Smith. In histories of philosophy, Hutcheson is regularly mentioned together with Shaftesbury as a representative of teory of a moral sense. Hutcheson is one of the typical enlightenment philosophers. This study aimed to introduce Hutcheson’s ethical theory in frame of Reflections on The Common Systems of Morality that was omitted in the new edition of the collected Works to Turkish readers.

Key words: Hutcheson, moral sense, altruism, egoism, utilitarianism, Hobbes.

⁶² MacIntyre, a.g.e., s. 185-186.

Kaynakça

- Cevizci, Ahmet, *Aydınlanma Felsefesi*, Bursa, 2002.
- Arat, Necla, *On sekizinci yüzyıl İngiliz Felsefesinde Etik ve Estetik Değerler Arasındaki İlgili Sorunu*, İstanbul, 1979
- Broadie, Alexander, *The Tradition of Scottish Philosophy*, Edinburgh, 1990.
- Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi, İngiliz Görgüçülüğü*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 1991
- Hobbes, Thomas *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçim ve Kudreti*, çev. Semih Lim, İstanbul 2004
- Hume, David, *A Treatise of Human Nature*, London, 1964.
- Hume, David, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 1997.
- Hutcheson, Francis, *Illustrations on Moral Sense* Cambridge 197
- Hutcheson, Francis, *An Essay on The Nature And Conduct of Passions and Affections*, Yorkshire (Great Britain), 1972
- Hutcheson, Francis, *On Human Nature, Reflections on Our Common Systems of Morality on the Social Nature of Man*, ed. Thomas Mautner, Great Britain 1993
- Jensen, Henning, *Motivation and Moral Sense in Francis Hutcheson's ethical Theory*, Netherlands 1971, s. 1;
- Kant, Immanuel *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* çev. İoanna Kuçuradi, Ankara, 1995.
- MacIntyre, Alasdair, *Etik'in Kısa Tarihi, Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Hakkı Hünler & Solmaz Zelyut Hünler, İstanbul 2001
- Prior, Arthur N. *Logic and the Basis of Ethics*, Oxford Clerandon Press, 1961
- Scott, William Robert, *Francis Hutcheson His Life, Teaching and Position in The History of Philosophy*, Cambridge, 1900
- Smith, Norman Kemp, *The Philosophy of David Hume a Critical Study of Its Origins and Central Doctrines*, London, 1941
- Taylor, W.L. *Francis Hutcheson and David Hume As Prodecessors of Adam Smith*, Durham, USA 1965.